

BAGI GÁBOR

MUSZÁJ VÁRMEGYE

A JÁSZKUN KERÜLET FELSZÁMOLÁSA

A dualizmus kezdetén Magyarország talán legszerencsétlenebb területi tagoltságú törvényhatósága a Jászkun (Hármas) Kerület volt. Ennek igazgatási alegységei – a Jász-, a Nagykun- és a Kiskun kerület – jókora távolságra feküdtek egymástól, ráadásul maguk is számos kisebb-nagyobb részre tagolódtak. Ezen belül a Kiskunság volt különösen széttagolt. Emiatt a törvényhatóságon belül szorosabb gazdasági kapcsolatok sem alakulhattak ki, és így jobbra csak a közös történelmi múlt, a jászkun privilégiumok és jogszokások, a sajátos társadalmi szerkezet és az egyedi közigazgatás fogta össze az egyes tájegységeket, településeket. Szükség-szerűnek tűnt a Hármas Kerület felosztása és beillesztése a modern közigazgatási rendszerbe.

1745 után többször is felmerült a kerületi igazgatás vármegyékhez közelítésének, illetve a területi tagoltság mérséklésének gondolata (II. József reformjai, az önkényuralmi időszak területrendezése). Ezek a kísérletek azonban rendre csak részleges és időleges eredményeket hoztak, ráadásul módszereikkel az országos mellett a helyi ellenállást is kiváltották. Maguk a jászkunok leginkább még a reformkor rendszeres bizottsági munkálatainak igazgatási elképzeléseit támogatták, amelyektől egyúttal számos belső probléma orvoslását is várták. 1848-ban azonban az igazán fontos kérdések megoldását „jobb időkre” halasztották.

Sajátos helyi kezdeményezésként említhető 1849 késő tavaszán az egyes részkerületek önállósításának felvetése. Az önálló Jászság, Kis- és Nagykunság megteremtésével a Jászkun kerület helyén három, nagyjából a közeli Hajdú kerülethez hasonló népességű törvényhatóság jött volna létre, ám a cári beavatkozás az elképzelés megvalósítását eleve időszerűtlenné tette. Bach rendszerének bukása alapvetően az 1848-ig működő igazgatási területi rendszerét hozta vissza, így a végső rendezés ügye 1867 utánra maradt.

Gróf Szapáry Gyula

GRÓF SZAPÁRY GYULA, A „MUSZÁJ VÁRMEGYE” ATYJA

A Jászkun kerület törvényhatósági önállóságának felszámolását a dualista kor egyik ismert és meghatározó politikusa, gróf Szapáry Gyula (1832–1905) átfogó megerendezési elképzeléséhez szokás kötni. A pusztataskonyi nagybirtokos tevékenysége többször-

sen is kapcsolódott a Tisza mentéhez. 1857-től a rövid életű Szolnok megyében – az önkényuralmi rendszer rosszállását kiváltva – gazdasági egyesületet szervezett.

1861-ben Szapáry – felirati párti politikusként – néhány hónapra Heves vármegye alispánja lett, és többször megválasztották a szolnoki választókerület országgyűlési képviselőjévé. Közreműködött a kiegyezés előkészítésében, majd Heves vármegye alispáni helytartójaként tevékenykedett. Sokak felháborodására 1869-ben kemény kézzel törte le Kosuth mellett kiálló törvényhatósága kiegyezésellenes mozgalmát. Több minisztériumi hivatal betöltése után, 1873 tavaszán lett a Szláv- (utóbb pedig a Bittó-) kormány belügyminisztere.

Miniszterként talán a legsajátosabb elképzelése volt az a területrendezési törvényjavaslat, amely az egész magyar közigazgatást a polgári állam szükségleteinek megfelelően kívánta átalakítani, mégpedig a megyeszervezet feudális maradványainak teljes lebontásával. A feladatot jócskán megnehezítette, hogy ekkoriban országosan tíz, jórészt eltérő területfelosztás volt érvényben (igazgatási, választási, törvénykezési, pénzügyi, oktatási, postai, távírdai, közmunka, közös hadse-

reg-igazgatási és honvédségi), amelyeket egységesíteni szándékozott.

Szapáry csökkenteni akarta a törvényhatóságok számát, és kialakításuknál a történelmi hagyományok helyett a természetes földrajzi határokat, míg a székhelyek kijelölésénél a gazdasági érdekeket kívánta fokozottabban érvényesíteni. E modern törekvések egyik fő kárvallottjává törvényeszerűen a Jászkun kerületnek kellett válnia.

1873 nyarán a kerületi közgyűlés már feliratot intézett Szapáryhoz, hivatkozva a tervbe vett területrendezéssel kapcsolatosan terjedő hírekre. Ezekből arra következtettek, hogy a Jászkunságot szétdarabolják, és a lakosok nyugtalansága miatt kérték a javaslat nyilvánosságra hozatalát. A kérés a jászkunok összkel megismételték, és egyúttal tiltakoztak minden olyan törvény ellen, amely nem a törvényhatóság

ság véleményének meghallgatása nyomán születik. Szóvá tették azt is, hogy sokkal észszerűbb lett volna a közigazgatási szervezet átalakításának a területrendezéssel való egybekapcsolása.

Szapáry végül 1873. december 21-én mutatta be a képviselőháznak a törvényjavaslatát, amely a jászkun lakosok legbaljósabb sejtelmét igazolta. Ennek első paragrafusa szerint a „Jászkun Kerület mint önálló törvényhatóság

ság megszűntetik, és a következő paragrafusokban említett törvényhatóságokkal egyesítetik”. Eszerint a kerületből három önálló törvényhatóságot hoztak volna létre. A Nagykunság Heves és Külső-Szolnok vármegye Tisza bal parti részével alkotta volna Kun megyét, Karcag székhellyel. Ehhez Szapáry még Hajdúszoboszlót, valamint 7 szabolcsi és 11 bihari községet csatolt volna, viszont a Köröstől délre fekvő Kunszentmárton Csongrád-Csanád megyébe kívánta áthelyezni. A második megye Heves-Jász néven egyesítette volna a Jászságot Heves és Külső-Szolnok Tisza jobb parti részeivel, Eger székhellyel. Ehhez még tíz borsodi községet is át kívánt csatolni, viszont Pesthez akarta kapcsolni Szolnokot és környékét. A Kiskunság és az ottani három jász puszta Solt megyébe olvadt volna be, amelynek székhelyül Kecskemétet szánta.

A FOGADTATÁS

Szapáry tervezete sehol sem vette figyelembe a helyi érdekeket, és a Jászkun kerület felosztásával kapcsolatos elképzelései nemcsak a helyi közvéleményt, hanem az egyes kerületeket is alapvetően megosztották. A legtöbb vesztenivalója elvben a Jászságnak

(ezen belül is a törvényhatósági központ Jászberénynek) volt, amely sokáig népességét, gazdasági erejét számítva a három közül a legjelentősebb tájegységnek számított. Ez, valamint a lakosság döntően katolikus volta is magyarázza, hogy 1848-ig a hármas kerületi tisztkarnak aránytalanul nagy részét adta. A két Kunság viszont sokszor szenvedte meg a törvényhatósági központtól való nagy távolságot, ráadásul lakossága – kezdetben főképp református vallása miatt – a központi igazgatásban hagyományosan „alulreprezentáltak” számított.

A Jászkun kerület közgyűlése 1874 elején a nyilvánossá vált törvényjavaslat elvetését kérte, de utóbb az érintett törvényhatóságok zöme is hasonló értelemben nyilatkozott. Szapáry erre kikerítte az egyes megyék, városok és községek részletes véleményét is. Ezek eléggé eltérőek voltak, bár általában támadták az elképzelést.

A Szapáry-féle tervvel szemben a jászok első kérvényükben már 1873 novemberében egy önálló jász megye tervét vetették fel, természetesen Jászberény központtal. Ehhez számos környező Heves és Pest megyei települést is csatolni kívántak, többek között Szolnokot és Hatvant. 1874 tavaszán a helybeliek újabb kérvénye az előzőnek egy logikus, jól átgondolt továbbfejlesz-

tése volt, amely már alapvetően gazdasági, igazgatási és oktatási (nem pedig történeti) okokra hivatkozott. Kérésüket azzal a gondolattal zárták: a jász nép nem érdemli meg, hogy „eltemesék”. E javaslatok nyomán Szapáry végül elfogadta az önálló jász megye tervét, de a vármegyéktől átcsatolandó települések kérdése újabb, elhúzódó vitákat eredményezett.

1873 nyarán a nagykunok is értekezletet tartottak, amelyen számos környező hevesi és szabolcsi település is képviseltette magát. A nagykunok a Jászkun kerülettől független megye megalakítását szorgalmazták, mivel ott rendszeresen kiszorultak a közigazgatásból. Ugyanakkor felléptek Szolnok esetleges megyei székhelyé nyilvánítása ellen is. Utóbb a Szapáry által is elfogadott önálló Kun (Kun-Szolnok vagy Kemej) megye Karcag székhellyel alakult volna meg, bár itt 1874 elején Kisújszállás is fellépett a megyeközponti címért. Amíg azonban a belügyminiszter minden Tisza bal parti hevesi települést át kívánt ide csatolni, Heves vármegye mindenképp meg akarta tartani Tiszafüredet és környékét. Emellett a kerület is bejelentette igényét egyes békési községekre, valamint az egész nádudvari járásra. Kun megye legfőbb ellenzője végül Szolnok városa lett, amely a régi (a He-

Nagykunsági polgári család:
Sz. Kovács Lőrinc és felesége,
Disznós Mária, valamint gyermekeik.
A fénykép 1914. augusztus 26-án készült

vessel való 1569-es egyesítés előtti) Külső-Szolnok önállósítását szerette volna elérni, mivel annak központjává akart válni.

A Kiskunságot Szapáry menthetetlenül felosztandónak ítélte. Pest megyéhez akarta csatolni Kiskunlacházát, Kunszentmiklóst, Szabadszállást és Fülöpszállást, míg Kiskunfélegyháza, Majsa, Halas és Dorozsma Csongrád megyéhez került volna. Csongrád megye viszont először visszautasította az áthelyezést, bár Szeged támogatta Dorozsma és Majsa átcsatolását, több pusztával együtt. Ennek ellenére a kiskunok is számos kérvényt adtak be a tervezett felosztás ellen. Ezekben szintén megjelent az önálló Kiskun megye terve, illetve a Solttal vagy Csongráddal való egyesülés lehetősége. A Jászkun kerület feldarabolását ugyan elfogadták, de a Kiskunságot ők is egyben kívánták tartani. Itt főképp a települések és a pusztáik azonos törvényhatósághoz sorolása okozott nehézségeket, míg megyei székhelynek Kiskunfélegyháza és Kecskemét jelentkezett.

TISZA KÁLMÁN MEGOLDÁSA

1874-ben, a területrendezés helyi vitái idején a kormányok saját belső problémáikkal voltak elfoglalva. A Deák-párt és a Tisza Kálmán vezette Balközép Párt végül 1875 tavaszán Szabadrendvű Párt néven egyesült, és a területrendezés ügye (a Wenckheim- majd a Tisza-kormányban is) Tisza Kálmán belügyminiszter (és utóbb miniszterelnök) kezébe került. Tisza aránylag kevés radikális vonást tartott meg Szapáry korábbi közigazgatási elképzeléseiből, mivel a megyékkel való jó viszony fenntartására törekedett. A ki-

Kun parasztpolgári család: Gyórfi János, felesége, Mándoki Zsuzsanna, Mándoki Lászlóné Szabó Rebeka, Mándoki László, Kocsis Erzsébet és férje, Mándoki Imre.
A fénykép 1938-ban készült

váltás golt kerületeket megszüntette ugyan, de a megyerendszert nem szervezte át gyökeresen. Főképp az enklávékat számolta fel, és a szétszórt részek beolvastásával az új törvényhatóságok összefüggő területéhez ragaszkodott, noha azok számát némiképp csökkentette.

1876-os országos rendezési tervében Tisza főképp a jászok és a nagykunok egy megyébe kebelezése mellett állt ki. A Jász kerület közönsége ugyan megpróbálta a lehetetlent, és 1876. március 31-én még a királyhoz is kérvényt küldött az önálló jász megye érdekében. Ezzel párhuzamosan Jászberényben mozgalom indult Szolnok tervezett megyeszékhelyi státusza ellen. Ennek kapcsán is kérvénnyel szándékoztak Bécsben felkeresni Ferenc Józsefet, ám még Albrecht főherceg sem fogadta a megjelenő küldöttséget.

A döntés így teljesen az országgyűlésre maradt. 1876. június 19-én a képviselők megszavazták a Jászkun kerület felszámolását (XXXIII. törvény), illetve Jász-Nagykun (majd hamarosan Jász-Nagykun-Szolnok) vármegye megalakulását is, Szolnok székhellyel. Ehhez eredetileg a Jászság, Nagykovács, valamint Heves és Külső-Szolnok Tisza bal parti

községei, továbbá a jobb parton a Pélytől délre eső területek kerültek volna, de a tiszafüredi járás végül mégis Hevesnél maradt. A Kiskunság a Pest megyéből alakuló Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyéhez került, de Dorozsma községet Csongrád megye kebelezte be. A törvény intézkedett a jászkun törvényhatósági vagyron felosztásáról is.

Az előzmények alapján számítani lehetett rá, hogy a Jászságot és a Nagykovácsot is magába olvasztó Jász-Nagykun-Szolnokban még komolyabb problémák lehetnek a megyeszervezés kapcsán. Az egyesített területek bizottsági tagjaiból felálló első törvényhatósági bizottság már 1876. szeptember 4-én rendkívüli közgyűlést tartott Szolnokon. Az új székhelyen több fontos megyei intézmény elhelyezése nem volt még megoldott (a közgyűlés és a levéltár elhelyezésére alkalmas épületek hiányoztak), de a négy vasútvonal és a tiszai gőzhajózás hosszabb távon mégis egyértelműen Szolnok központi szerepe mellett szólt. Ebben a helyzetben a közgyűlések Jászberényben tartását a képviselők elfogadták ugyan, ám Tisza miniszterelnök ezt is csak időlegesen engedélyezte. Az új vármegye nevét, székhelyét a törvényhozás

Dósa Boriska jáász viseletben, 1870

szabályozta, bár címerét szabadon választhatta meg. A végleges megyei szervezet a közgyűlés belügyminiszter által jóváhagyott szabályrendeletei révén alakult ki.

Jász-Nagykun-Szolnoknak ekkor 258 935 lakosa volt, és a megye a jászsági felső, a jászsági alsó, valamint a tiszai felső, középső és alsó járásokra tagolódott. Kilenc rendezett tanácsú város is létrejött: Szolnok megyeszékhely, Árokszállás, Jászberény, Karcag, Kisújszállás, Kunhegyes, Kunszentmárton, Mezőtúr és Túrkeve. Első alispánja a jászberényi Sipos Orbán, főispánja pedig Kiss Miklós volt jászkun főkapitány lett. Az új törvényhatóság megalkulása után a megyei székház meg-

építésére is pályázatot hirdettek. Az építkezés 1877 ősztől jó egy évig tartott, és a költségek mintegy negyedmillió forintra rúgtak.

UTÓLAGOS PROBLÉMÁK, MEKÉSETT TÖREKVÉSEK

A jászkun önállóság emléke leginkább Jász-Nagykun-Szolnok megyében élt elevenen, ami az 1880-as évek elejére a „muszáj vármegyének” elkeresztelt új törvényhatóságot már csaknem széteséssel fenyegette. Szolnok megyeszékhelyé fejlesztése, a jászberényi és karcagi törvényszékek tervbe vett megszüntetése, valamint a volt hevesi

(egykori úrbéres) részeken sűrűsödő vasútépítések sértették a megyei képviselők zömét adó jászok és nagykunok érdekeit, akik élén Sipos Orbán alispán – a Jászság utolsó kapitánya – állt. Velük szemben a külső-szolnoki birtokosok és képviselők vezetője Horthy István – a kormányzó apja –, valamint az 1882-ben hivatalba lépő Beniczky Ferenc főispán lett.

Végül a belügyminiszter Sipost Bihar vármegye tanfelügyelőjévé kinevezve eltávolította a megyéből, amivel a megyeellenes csoport a fő vezetőjét veszítette el. A jászkunokat (Megyei Párt) tovább gyengítette a Nagykunóság fokozatos leválása a mozgalomról, így a megye egységét támogatók (Unió Párt) mindinkább megerősödtek. A Jászságban ennek nyomán vált újra népszerűvé az önálló „jász megye” igénye, ám a települések zömének eltávolodása után az átalakulás fő vesztese, a gazdasági és belső problémákkal is küszködő Jászberény mindinkább magára maradt.

Ekkoriban már sorozatos ellenségeskedések, személyeskedések is nehezítették a volt jászkun központ és Szolnok viszonyát, amelyet Athén és Spárta, Karthágó és Róma, Genova és Velence kapcsolatához hasonlítottak. Mindazonáltal a Jászberényt érintő országos vasúti fővonal öncélú terve, a megyeszékhelyi státusz elnyerése vagy éppen az önálló jász megye kérdése mindinkább az olyan „összjászkun” elképzelésektől is elkülönült, mint például az 1745-ös önmegváltás összegének visszaperlése. Mindezek megvalósítására a jászberényi képviselői mandátumot tartósan megszerző gróf Apponyi Albert (1847–1933) sajátos országos elképzelései is alkalmatlannak bizonyultak.

Az önálló jász megye gondolatát – a wilsoni elveknek megfelelően – területi autonómiaként értelmezve még 1919 tavaszán is felvetették. Ezt követően azonban csak jó hét évtized eltelével, a rendszerváltás nyomán jelent meg ismét. E megújult törekvés aktuális gazdasági-politikai tartalmának feltárása azonban pillanatnyilag még várat magára. ♦

A szerző muzeológus,
Damjanich Múzeum, Szolnok